

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, na osnovi člana V stav 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i člana 39. stav 1. Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, na sjednici održanoj od 4. do 6. februara 2013. godine, donijela je

ODLUKU

I

Historijski spomenik - zgrada nekadašnje Sinagoge u Zenici proglašava se nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: nacionalni spomenik).

Nacionalni spomenik se nalazi na prostoru označenom kao k.č. 793, k.o. Zenica II (po novom premjeru), što odgovara k.č. 3/221, k.o. SP Zenica (po starom premjeru), općina Zenica, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina.

Na nacionalni spomenik primjenjuju se mjere zaštite utvrđene Zakonom o provođenju odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika ustanovljene prema Aneksu 8 Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini ("Službene novine Federacije BiH", br. 2/02, 27/02, 6/04 i 51/07).

Pomoćni objekti pretvoreni u ugostiteljski objekat, koji se nalaze istočno od Sinagoge na prostoru iz stava 2. ove tačke nisu dio nacionalnog spomenika i na njih se ne primjenjuju mjere zaštite utvrđene ovom odlukom.

II

Vlada Federacije Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: Vlada Federacije) dužna je osigurati pravne, naučne, tehničke, administrativne i finansijske mjere za zaštitu, konzervaciju i prezentaciju nacionalnog spomenika.

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika (u daljnjem tekstu: Komisija) utvrdit će tehničke uvjete i osigurati finansijska sredstva za izradu i postavljanje informacione table sa osnovnim podacima o spomeniku i odluci o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom.

III

Na prostoru definiranom u tački I stav 2. ove odluke utvrđuju se sljedeće mjere zaštite:

- dozvoljeni su konzervatorsko-restauratorski radovi na objektu, radovi tekućeg održavanja, radovi koji imaju za cilj prezentaciju nacionalnog spomenika, te radovi koji će osigurati održivu upotrebu objekta;
- dozvoljeno je vršenje adaptacije objekta i njegova eventualna transformacija u muzejski, edukacioni ili izložbeni prostor, ili u neke druge svrhe, na način koji neće ugroziti izvornu namjenu i vrijednosti objekta;

- svi radovi na nacionalnom spomeniku moraju se izvoditi na osnovi odobrenja federalnog ministarstva nadležnog za prostorno uređenje i uz stručni nadzor nadležne službe zaštite naslijeđa na nivou Federacije Bosne i Hercegovine.

IV

Stavljaju se van snage svi provedbeni i razvojni prostorno-planski akti u dijelu u kojem su suprotni odredbama ove odluke.

V

Svako, a posebno nadležni organi Federacije Bosne i Hercegovine, kantona, gradske i općinske službe suzdržat će se od preduzimanja bilo kakvih radnji koje mogu oštetiti nacionalni spomenik ili dovesti u pitanje njegovu zaštitu.

VI

Ova odluka dostavit će se Vladi Federacije, federalnom ministarstvu nadležnom za prostorno uređenje, nadležnoj službi zaštite naslijeđa na nivou Federacije Bosne i Hercegovine i općinskom organu uprave nadležnom za poslove urbanizma i katastra, radi provođenja mjera utvrđenih u tač. II – V ove odluke, te nadležnom općinskom sudu radi upisa u zemljišne knjige.

VII

Sastavni dio ove odluke je obrazloženje sa pratećom dokumentacijom, koje je dostupno na uvid zainteresiranim licima u prostorijama i na web stranici Komisije (<http://www.kons.gov.ba>).

VIII

Prema članu V stav 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, odluke Komisije su konačne.

IX

Ova odluka stupa na snagu narednog dana od dana objavljivanja u «Službenom glasniku BiH».

Ovu odluku Komisija je donijela u sljedećem sastavu: Zeynep Ahunbay, Martin Cherry, Amra Hadžimuhamedović, Dubravko Lovrenović i Ljiljana Ševo.

Predsjedavajuća Komisije

Ljiljana Ševo

Broj: 06.1-02.3-53/13-6
5. februara 2013. godine
Sarajevo

O b r a z l o ž e n j e

I – UVOD

Na osnovi člana 2. stav 1. Zakona o provođenju odluka Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, ustanovljene prema Aneksu 8 Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, „nacionalni spomenik“ je dobro koje je Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika proglasila nacionalnim spomenikom, u skladu sa čl. V i VI Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, kao i dobra upisana na Privremenu listu nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, broj 33/02), sve dok Komisija ne donese konačnu odluku o njihovom statusu, a za što ne postoji vremensko ograničenje i bez obzira da li je za to dobro podnesen zahtjev.

Muzej grada Zenice podnio je, dana 11.06.2012. godine, prijedlog/peticiju Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika za proglašenje *Sinagoge u Zenici* nacionalnim spomenikom BiH.

U skladu sa odredbama Zakona, a na osnovi člana V, stav 4 Aneksa 8 i člana 35. Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, Komisija je pristupila provođenju postupka za donošenje konačne odluke za proglašenje dobra nacionalnim spomenikom.

Izjava o značaju dobra

Sagledavajući objekat u kontekstu prostora i vremena u kojem je sagrađen, objekat Sinagoge spada svakako u najljepše i najmonumentalnije objekte u Zenici. Zgrada nekadašnje Sinagoge u Zenici spada u malobrojne jevrejske sinagoge podignute na prostoru Bosne i Hercegovine, koje su u svom fizičkom smislu, u ovom slučaju, svojim gabaritima i arhitekturom vanjskog izloda, preživjele strahote minulih ratova. Ona je istovremeno i simbol historijske sudbine jevrejske zajednice u Zenici, njenog prisustva, ali i njenog nestanka.

II – PRETHODNI POSTUPAK

U toku vođenja postupka, izvršen je uvid u:

- podatke o sadašnjem stanju i namjeni dobra, uključujući i opis i fotografije, podatke o oštećenjima u toku rata, podatke o intervencijama i radovima na dobru, itd.,
- uvid u sadašnje stanje objekta,
- kopiju katastarskog plana,
- historijsku, arhitektonsku ili drugu dokumentarnu građu o dobru, koja je data u popisu korištenja dokumentacije u sklopu ove odluke.

Muzej grada Zenice je, dana 11.06.2012. godine, br. protokola 455/12, podnio peticiju Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika za proglašenje Sinagoge u Zenici nacionalnim spomenikom BiH (protol Komisije br. 02-35-27/12-19, od 12.06.2012. g.). Muzej grada Zenice je uz akt broj 455/12 od 11.06.2012. godine dostavio i dodatnu dokumentaciju. Podnosilac peticije je dostavio:

- kopiju katastarskog plana za k.č. br. 793¹, k.o. Zenica II,

¹ Kopiju katastarskog plana je 28.03.2005. godine izdala Općinska uprava za imovinsko-pravne, geodetske poslove i katastar nekretnina Općine Zenica. Naknadno je dostavljena Kopija katastarskog plana koju je

- kopije fotografija nekadašnjeg izgleda Sinagoge (godine fotografiranja: 1906., 1912., 1967. i 1970.),
- kopije 10 crteža sadašnjeg stanja (Situacija, Osnova prizemlja, Osnova sprata, Osnova krova, Osnova krova-krovne vode, Podužni presjek, Poprečni presjek, Glavna-ulazna fasada, Fasada prema trgu - bočna, Bočna fasada, Stražnja fasada; napomena: crteži su iz 2008., Autor: dipl.ing.arh. Mirsada Arslani
- fotografije sadašnjeg izgleda objekta (dostavljeno ukupno 4 fotografije u koloru na listovima A4 formata).
- opis objekta
- kopije dva teksta o Sinagogi (Muzej grada Zenice 1964-1976, Faksimili objavljenih napisa u štampi, časopisima i drugim sredstvima informiranja, Izdanja Muzeja grada Zenice, Radovi X, Knjiga II, Zenica, 1977.)

Prema odredbi člana V, stav 2 Aneksa 8 Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i člana 37. Poslovnika o radu Komisije, prije donošenja konačne odluke o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom, Komisija je dužna pružiti mogućnost vlasniku predloženog nacionalnog spomenika, podnosiocu peticije, institucijama nadležnim za očuvanje naslijeđa, stručnim i naučnim institucijama, stručnjacima i naučnicima, kao i drugim zainteresiranim licima da iznesu svoje stavove. U skladu s tim, Komisija je preduzela sljedeće aktivnosti:

- dopisom br. 06.1-35.2-5/12-181 od 01.10.2012. godine zatraženo je dostavljanje dokumentacije i stavovi u vezi sa proglašenjem historijskog spomenika - Sinagoge u Zenici, od: vlasnika/korisnika dobra i podnosioca peticije - Muzeja grada Zenice, Jevrejske općine u Zenici, Jevrejske općine Sarajevo, Općina Zenica (Načelnika, Organ uprave nadležan za poslove urbanizma i katastra, Uprave za imovinsko-pravne, geodetske poslove i katastar nekretnina Općine Zenica, Zemljišno-knjižnog ureda Općinskog suda u Zenici), Federalnog ministarstva prostornog uređenja, Zavoda za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta, Arhiva BiH.
- u „Službenom glasniku BiH“, broj 103/12 od 24.01.2013. godine objavljeno je Obavještenje o pokretanju postupka proglašenja predmetnog dobra nacionalnim spomenikom, te poziv vlasnicima i drugim zainteresiranim fizičkim i pravnim licima, organima i institucijama da, u roku od 30 dana, dostave Komisiji svoje stavove u vezi sa proglašenjem dobra nacionalnim spomenikom.

Do donošenja Odluke, Komisiji je dostavljena sljedeća dokumentacija:

- Zavod za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta je svojim aktom br. 07-40-4-5357-1/12 od 02.10.2012. godine, Komisiji dostavio obavještenje da je Sinagoga u Zenici (Muzej grada Zenice) bila evidentirana od strane Zavoda za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa BiH, ali ne i zaštićena, te da Zavod ne posjeduje dokumentaciju, istovremeno upućujući Komisiju na literaturu u kojoj se mogu pronaći podaci o dobru.
- Muzej grada Zenice je, dana 22.01.2013. godine, dostavio:

- zemljišnoknjižni uložak br. 2386, za parcelu br. 3/221, k.o. SP Zenica, izdat od strane Zemljišnoknjižne kancelarije Općinskog suda u Zenici, od 22.01. 2013. godine
- uvjerenje o identifikaciji parcele br. 793, k.o. Zenica II (po novom premjeru) i parcele br. 3/221, k.o. Zenica (po novom premjeru), izdato od strane Općinske uprava za imovinsko-pravne, geodetske poslove i katastar nekretnina Općine Zenica, pod brojem 12-30-2/63/13, od 22.01.2013. godine.

Na osnovi uvida u prikupljenu dokumentaciju i stanje dobra, utvrđeno je sljedeće:

1. Podaci o dobru

Lokacija

Zgrada nekadašnje Sinagoge nalazi se u najstarijoj urbanoj zoni Zenice, pozicioniranoj između Stare čaršije i stambenih zona Pišća i Potoka. Sa sjeverne strane, Sinagogu tangira pješačka zona ulice Alije Izetbegovića (bivša ul. Maršala Tita) postavljena u pravcu istok-zapad, dok se sa zapadne strane Sinagoge nalazi saobraćajnica koja prati korito rijeke Kočeve i uključuje se na glavnu saobraćajnicu – Obalni Bulevar, u neposrednoj blizini ušća rijeke Kočeve u rijeku Bosnu. Na razdaljini od cca 50 metara, južno od zgrade Sinagoge, je granica kompleksa² solitera tzv. „Kineskog zida“.

Uvidom na licu mjesta, izvršenim 14.01.2013. godine i uvidom u dostavljenu kopiju katastarskog plana³, utvrđeno je da je zgrada nekadašnje Sinagoge izgrađena na katastarskoj čestici br. 793, k.o. Zenica II.

Historijski podaci

Krajem 15. i početkom 16. vijeka zabilježen je snažan val doseljavanja sefardskih Jevreja, protjeranih 1492. godine iz Španije i Portugala, na područja zemalja koja su, u to vrijeme, bila pod osmanskom vlašću. Prvi Sefardi koji naseljavaju prostor današnje Bosne i Hercegovine, dolaze u Sarajevo.⁴

Prvi pisani dokument koji govori o prisutnosti Jevrejima u Sarajevu je u sidžilu sarajevskog suda iz 1557. godine.⁵ I u drugom sačuvanom sarajevskom sidžilu iz 1565. g., spominju se jevrejski trgovci.⁶ U izvještaju bosanskog biskupa Maravića papi, iz 1655. godine, napisano je da je jevrejska kolonija u Sarajevu jedina te vrste u

² Kompleks solitera, spratnosti od prizemlje+4 do prizemlje + 17 etaža, kojem su Zeničani dali naziv „Kineski zid“, izgrađen je u periodu 1976.-1986. godine.

³ Kopiju katastarskog plana je, 22.02.1999. godine, izdala Općinska uprava za imovinsko-pravne, geodetske poslove i katastar nekretnina Općine Zenica. Dostavljena od strane podnosioca peticije. Naknadno je dostavljena Kopija katastarskog plana koju je 22.01.2013. godine izdala Općinska uprava za imovinsko-pravne, geodetske poslove i katastar nekretnina Općine Zenica.

⁴ Spomenica 400 godina od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu, NP „Oslobođenje“, Sarajevo, 1966., str. 47

⁵ Gazi Husrev-begova biblioteka (GHB), Sidžil br A. (Izvor: Zlatar, Behija, Dolazak Jevreja u Sarajevu, Sefarad '92 : zbornik radova, Sarajevo : Institut za istoriju, 1995, str. 57)

⁶ GHB, Sidžil br.2 (Izvor: Zlatar, Behija, Dolazak Jevreja u Sarajevu, Sefarad '92 : zbornik radova, Sarajevo : Institut za istoriju, 1995, str. 57)

Bosni.⁷ Ivan Čerešnješ⁸ je u Povijesnom arhivu Dubrovnika našao korespondenciju jednog dubrovačkog i jednog sarajevskog trgovca iz 1526 godine.

Iz Sarajeva, vođeni ekonomskim razlozima, jevrejski trgovci i zanatlije su najprije otišli u Travnik, a iz Travnika su se selili u manja okolna mjesta: Bugojno, Jajce, Livno, Tešanj, Zenicu, ... Ekonomski razlozi i mjesne prilike su odlučivale da li će stalno naseljeni Jevreji obezbijediti posao i stan svojim rođacima i pozvati i njih da se nastane u tom mjestu.⁹

Prve jevrejske familije koje su se naselile u Travniku, došle su iz Sarajeva. Prema pisanim izvorima¹⁰, spominje se samostalna Jevrejska općina sa sinagogom u Travniku 1768. godine.¹¹

Prema podacima Pinto Avrama¹², najstariji spomenik na Jevrejskom groblju u Zenici je iz 1747. godine, što znači da je jevrejska zajednica postojala najmanje 5-10 godina prije tog datuma.

Dolazak sefardskih Jevreja iz Travnika i Sarajeva u Zenicu, može se povezati sa otvaranjem broskog druma 1864. godine. Jedan dio Jevreja mogao je doći i u toku 1878. godine, zbog gradnje pruge Brod - Zenica. Prvi Jevreji koji dolaze u Zenicu (porodice Danon, Eazar, Levi, Montiljo, Ozmo, Papo, Pinto, Salom, Trinki, Alkalaj, Altarac) su trgovci i zato su se nastanili pored Čaršije.

Nakon 1878. godine Zenicu naseljavaju i aškenaske porodice Weiss, Berger, Leibldng i druge.

Prema Popisu iz 1879., u Zenici je živio ukupno 2301 stanovnik: 1.718 Muslimana, 207 Pravoslavnih, 328 Katolika i 48 Jevreja.¹³

Posljednjih godina osmanske vladavine u Bosni u Zenici je živjelo i nekoliko imućnijih jevrejskih porodica, poput Atijasa, koji su bili vlasnici parnog mlina u blizini Željezare, Weresta, vlasnika livnice, zatim Vajsa, Montilja, vlasnika tvornice likera, Ozma, poduzetnika, Danona, Fincija, Levija (svi trgovci).¹⁴

Na osnovi podataka iz Popisa stanovništva, možemo pratiti stopu prirasta jevrejske populacije u Zenici, koja je svakako indikatorom kontinuiranog brojčanog, ali i ekonomskog jačanja Jevrejske općine u Zenici u periodu 1879. - 1910.; godine 1879. 48 Jevreja od ukupno 2.301 stanovnika; godine 1885. 120 Jevreja od ukupno 3.073 stanovnika; godine 1895. 176 Jevreja od ukupno 4.226 stanovnika; godine 1910. 297 Jevreja od ukupno 7.235 stanovnika Zenice.¹⁵

Kada je u pitanju datacija izgradnje Sinagoge u Zenici, postoje¹⁶ određene kontradiktornosti u navodima iz dostupnih izvora. Radi razmatranja konradiktornosti

⁷ Sućeska, Avdo, *Položaj Jevreja u Bosni i Hercegovini za vrijeme Osmanlija*, Sefarad '92: zbornik radova, Sarajevo : Institut za istoriju, 1995, str. 33

⁸ Ivan Čerešnješ, arhitekta i nekadašnji predsjednik Jevrejske općine u Sarajevu (op. E. Softić).

⁹ Spomenica 400 godina od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu, 1966., str. 138

¹⁰ Josef Konforti, u svom radu spominje sidžile šerijatskih sudova, zabilješke „Pinkasa” (blagajničkih zapisa Jevrejske općine u Sarajevu), te navode iz knjige „Die Sephardim in Bosnien” (1911.) sarajevskog nadrabina dr Moritz Levy-ja.

¹¹ Konforti, Josef, *Jevreji u unutrašnjosti Bosne i Hercegovine*, Spomenica 400 godina od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu, NP „Oslobođenje“, Sarajevo, 1966., str. 131-132

¹² Pinto, Avram, *Jevreji Sarajeva i Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1987., str. 165

¹³ Hrelja, Kemal, *Zenica i njena okolina*, Sarajevo, 1957, tabela na str. 67

¹⁴ Hrelja, Kemal, *Zenica i njena okolina*, Sarajevo, 1957, str. 62, 67 i 75

¹⁵ Podaci o rastu jevrejske populacije u Zenici su preuzeti iz izvora: Hrelja, Kemal, *Zenica i njena okolina*, Sarajevo, 1957, tabela na str. 67 (op. E. Softić)

¹⁶ Upoređivanjem podataka iz dostupnih izvora, lako je zaključiti da kontradiktornosti i nelogičnosti u navodima o vremenu izgradnje Sinagoge postoje. (op. E. Softić)

podataka o vremenu izgradnje same Sinagoge, odnosno opravdanim pretpostavkama o postojanju nove (iz 1903. odnosno 1904.-1906/1907) i stare (sagrađene prije 1885. godine, a nalazila se, najvjerovatnije, na mjestu postojeće sinagoge, te je srušena prilikom njene izgradnje) navodimo sljedeće podatke radi upoređivanja i analize:

1. „Kada bi se u jednom mjestu nastanilo najmanje šest do sedam porodica, osnovali bi općinu - Keila. Glavni je uslov za to bio da nova zajednica ima najmanje 10 odraslih muških članova, starijih od 13 godina, tzv. „Minjan“. Kasnije su se postepeno obezbjeđivali i drugi uslovi za normalan jevrejski život sa hramom, predmoliteljem, hazanom i šohetom (ritualni koljićem), s obzirom da je hrana morala biti po propisima religije „kašer“.“¹⁷
2. „Doseljenici Jevreji su dvostrukog porijekla. Većina su Sefardi iz Bosne (Sarajevo i Travnik), te manji dio Eškenazi iz Austro-Ugarske (Weiss, Alkalaj, Altarac, Berger, Leibldng itd). Ekonomski položaj ovog malobrojnog stanovništva može se vidjeti iz činjenice da su već do 1885. godine podigli sinagogu pored čaršije, a nešto kasnije i groblje na periferiji grada, kod okuke Bosne, južno od mahale Odmu.“¹⁸
3. „... Pola vijeka¹⁹ su zenički Jevreji imali za rabina *ham* Josefa Levija, koji umire 1928. godine. Ham Josef je rođen u Travniku 1848. godine, a dvije godine nakon njegova rođenja seli se njegov otac Rafael sa familijom u Zenicu. Rafael Levi bio je jedan od osnivača zeničke Jevrejske općine, a obavljao je i dužnost *hazana*. Od njegova sina ham Josefa Levija potekla je inicijativa za gradnju sinagoge, ...“²⁰
4. „... Vršiti obrede mogli su Jevreji bilo gdje, u kući u kojoj se stanovalo, u običnoj sobi, na otvorenom prostoru u slučaju nevolje, pa ipak je gotovo svaka, pa i najmanja i najugroženija zajednica, ubrzo nakon doseljavanja u neko mjesto, počinjala, često uz velika odricanja, graditi hram. ...“²¹
5. „... Naišli smo na podatak da je zenički hram sagrađen 1903. godine. Posvećivanje novoizgrađene bogomolje obavio je tek 1906/7. sarajevski nadržabin dr Vesel. Tom prilikom je na večernjem bogoslužju pjevala „La Lira“. Bio je to prvi put da jevrejsko pjevačko društvo nastupa van Sarajeva.“²²
6. Podatak²³ da je projektant Sinagoge bio inžinjer Miloš Komadina (r.1856-u.1930).
7. Austrougarska karta Zenice iz 1882. na kojoj se, na mjestu današnje Sinagoge, vidi „markica objekta“, koji je približno istih gabarita i iste orijentacije objekta kao današnja Sinagoga.²⁴
8. „...U starim jevrejskim pisanim izvorima (Talmud, halaha) nalaze se i odredbe da sinagoge moraju biti sagrađene na najvišem položaju u jednom gradu, da

¹⁷ Konforti, Josef, *Jevreji u unutrašnjosti Bosne i Hercegovine*, Spomenica 400 godina od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu, NP „Oslobođenje“, Sarajevo, 1966., str. 138

¹⁸ Hrelja, Kemal, *Zenica i njena okolina*, Sarajevo, 1957, str. 75

¹⁹ 1928-50=1878 godina. Proizlazi da je ham Josef Levi obavljao dužnost zeničkog rabina još 1878. (op. E. Softić)

²⁰ Gotovac, Vedrana, *Sinagoge u Bosni i Hercegovini*, katalog izložbe Sarajevo, 1987., str.47

²¹ Gotovac, Vedrana, *Sinagoge u Bosni i Hercegovini*, katalog izložbe Sarajevo, 1987., str.11-12

²² Gotovac, Vedrana, *Sinagoge u Bosni i Hercegovini*, katalog izložbe Sarajevo, 1987., str.48 (Autor se poziva na sljedeće izvore: Statistika Jevrejstva Kraljevine SHS, Jevrejski almanah, 1928/29; Spomenica La Lire, str. 19)

²³ Podatak iz peticije Muzej grada Zenice je, od 11. juna 2012. godine, br. protokola 455/12, za proglašenje Sinagoge u Zenici nacionalnim spomenikom BiH.

²⁴ Karta preuzeta iz studentskog rada (Husremović, Mia, *Sinagoga u Zenici, Intervencije u ambijentalnim cjelinama*, studentski rad, Arhitektonski fakultet u Sarajevu, 2011/2012)

nadvisuju ostale građevine. Djela rabina spominju i potrebu za *djevičanskim tлом* za gradnju, kao što je netaknuta obala rijeke ili visoka stijena.,...“²⁵

9. Na originalnim nacrtima Sinagoge (u dnu crteža sa poprečnim presjekom), naznačena je datacija crteža: Travnik, maj 1904.²⁶

Upoređivanjem navedenih podataka i može se ustanoviti:

- da je Zenica 1885. godine imala 120 Jevreja (znači $120:4/5=24\cdot 30$ domaćinstava, te najmanje toliko „odraslih muških članova“),
- da je, do 1878., Jevrejska općina u Zenici imala nekoliko bogatih članova (industrijalaca),
- da je ham Josef Levi obavljao dužnost zeničkog rabina još 1878. godine,
- da je sadašnja sinagoga izgrađena u periodu 1904.-1906/1907 godine, neposredno pored korita Rijeke Kočeve u neposrednoj blizini tadašnje zeničke Čaršije,

a sve, prethodno navedeno upućuje na logičan zaključak, da je bogata²⁷ jevrejska zajednica u Zenici i prije 1885. godine sagradila sinagogu „pored Čaršije“, ili bila u vlasništvu većeg²⁸ objekta koji se koristio za bogoslužjenje, odnosno vjerske funkcije, a koji se najvjerovatnije nalazio na mjestu današnje sinagoge.

Zaključak o postojanju dvije sinagoge, iz prethodno navedene analize, naknadno je potvrđen podatkom pronađenim u knjizi Ivana Čerešnješa: “Mala sinagoga je 1903. godine zamijenjena novom i većom, koju je 1906. godine posvetio nadržabin Dr. Samuel Wessel“²⁹.

Prema podacima Ivana Čerešnješa, postojala su ukupno četiri konkursna rada, rješenja buduće sinagoge. Dva, od navedena četiti rada, sačuvana su u Arhivi BiH.

Sadašnja Sinagoga u Zenici sagrađena je 1904. - 1906/1907. po projektu ing. Miloša Komadine³⁰.

Nakon smrti Ham Josefa Levija 1928. godine, rabinsku dužnost je naslijedio Sarajlija Leon Juda Finci (početkom Drugog svjetskog rata odveden u logor Jasenovac i ubijen), a hazan i vjeroučitelj bio je dugo vremena Moise Altarac.

Drugi svjetski rat je imao katastrofalne posljedice po zeničku jevrejsku zajednicu: njemački okupator i ustaše su 1941. godine Sinagogu opljačkali,

²⁵ Gotovac, Vedrana, *Sinagoge u Bosni i Hercegovini*, katalog izložbe Sarajevo, 1987., str.12

²⁶ Sinagoga je mogla biti sagrađena nakon datacije objekta, dakle nakon maja 1904. godine. (op. E. Softić)

²⁷ Citirano iz prethodnog teksta: „...vlasnici parnog mlina u blizini Željezare, Weresta, vlasnika livnice, zatim Vajsa, Montilja, vlasnika tvornice likera, Ozma, poduzetnika, Danona, Fincija, Levija (svi trgovci)...“ (op. E. Softić)

²⁸ Treba imati u vidu statističke podatke o broju jevrejskog stanovništva u Zenici : 1885, 120 Jevreja; 1895, 176 Jevreja, 1910, 297 Jevreja. Dakle, do izgradnje Sinagoge iz 1904-1906/7, za smještaj vjernika je bio potreban objekat odgovarajuće veličine (op. E. Softić).

²⁹ Čerešnješ, Ivan, *Jews of Bosnia and herzegovina*, A short overview, Jerusalem, 2004 g., p.14

³⁰ Miloš (Stefan Filip Franc) Komadina, građevinski inženjer, rođen 4. septembra 1856., u Rastadt-u, a umro 1930. godine u Mostaru. Školovao se dvije godine na Politehniku u Cirihi i tri godine na Višoj tehničkoj školi u Beču. Radio od 1880. u Građevinskom odjeljenju Zemaljske vlade u Sarajevu, a 1884. prelazi u Mostar. Zatim radi u Travniku, Banja Luci i ponovo, od 1909. u Mostaru. Godine 1898. proglašen počasnim građaninom Mostara. Projektovao Lučki most, odnosno Carinski most u Mostaru, dao prijedlog rješenja trga Musala u Mostaru, projektovao Pravosudnu palaču u Mostaru, Gimnaziju u Širokom Brijegu, Sinagogu u Zenici i druge objekte.

demolirali, njen inventar i enterijer uništili, a objekat pretvorili u konjušnicu.³¹ U periodu 1941. - 1945., od ukupno 240 zeničkih Jevreja poginulo je 185, a strahote rata preživjelo svega 55 osoba. Nastradali su članovi porodica: Altarac, Atijas, Bararaon, Baruh, Bartfeld, Danon, Drasinover, Eskenazi, Fahri, First, Frajer, Flajšer, Finci, Gaon, Hiršveld, Jankelović, Kraublat, Kiršenblum, Kabiljo, Kon, Liebling, Levi, Lihtner, Montilja, Ozmo, Perera, Pinto, Romano, Rihter, Salom, Špiler, Trinki i Vajs.³² Od toga, u logor Jasenovac je odvedeno i pogubljeno 172 Jevreja.³³

Nakon Drugog svjetskog rata, malobrojni preživjeli članovi Jevrejske općine Zenica, nisu bili u mogućnosti da obnove demoliranu zgradu Sinagoge, tako da objekat mijenja svoju namjenu. Željezera Zenica je objekat privremeno obnovila i tu smjestila svoju štampariju. Od 1960. godine, objekat je služilo kao magacin i kao prodavnica namještaja preduzeća „Rad“. Neadekvatna namjena objekta i njegovo dalje propadanje je zaustavljeno inicijativom Fikreta Ibrahimpašića, upravnika muzejske zbirke Zenice, koji je zagovarao da se zgrada Sinagoge restaurira i da se u nju smjesti Muzejska zbirka grada Zenice. Skupština grada Zenice, uz saglasnost Jevrejske općine iz Zenice, je donijela odluku o prihvatanju inicijative. Radovi na restauraciji, sanaciji i adaptaciji Sinagoge su otpočeli 20. avgusta 1966. a završeni su u aprilu 1967. godine. Troškovi izvedenih radova su iznosili 30 miliona starih dinara. Svečano otvorenje objekta i Muzejske zbirke (prva trajna historijska i etnološka izložba muzeja grada Zenice) je bilo 12. aprila 1967. godine i tom prilikom je otkrivena i spomen-ploča poginulim zeničkim Jevrejima.³⁴

Godinu dana prije postavljanja ove izložbe, postignut je dogovor s Jevrejskom zajednicom Jugoslavije da se zgrada Sinagoge da na trajno korištenje muzeju Zenice. Ovaj dogovor je prešao s Muzeja Zenice na instituciju Muzej Grada Zenice nakon rata 1992-1995.

Prizemlje objekta se koristi kao galerijski prostor za povremene i stalne likovne postavke, a na spratnoj etaži je depo muzeja. Trenutno je i ured Zajednice Jevreja grada Zenice smješten unutar zgrade Sinagoge u jednoj prostoriji na spratu.

Pored Sinagoge, Jevreji su osnivali i svoje groblje u Raspotočju, južno od mahale Odmuť, a posljednje grobnice su iz perioda neposredno prije početka II svjetskog rata. Groblje je površine oko 1900 m², a sadrži 110-120 grobnica. Finansijskom pomoći „Izgradnje“, PREMIZ-a i RMK-Prometa, firmi iz Zenice, izvršeno je ograđivanje Jevrejskog groblja, a općinski SUBNOR je uručio plakete pomenutim organizacijama.³⁵

2. Opis dobra

Objekat Sinagoge u Zenici je pravougaona građevina vanjskih gabaritnih mjera 10,20 x 18,50 m. Podužna osovina objekta je orijentirana u pravcu istok-zapad.

³¹ Svečano otvaranje muzejske zbirke grada Zenice u restauriranoj zgradi Sinagoge, Jevrejski pregled, God. XVIII, br. 3-4, Beograd, mart-april 1967., str. 25

³² *Spisak Jevreja iz Zenice poginulih u periodu 1941. do 1945. godine u raznim logorima*, Jevrejska općina Sarajevo

³³ Stajić, Aleksandar i Papo Jakov, Ubistva i drugi zločini izvršeni nad Jevrejima u Bosni i Hercegovini u toku neprijateljske okupacije, Spomenica 400 godina od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu, 1966., str. 242

³⁴ Svečano otvaranje muzejske zbirke grada Zenice u restauriranoj zgradi Sinagoge, Jevrejski pregled, God. XVIII, br. 3-4, Beograd, mart-april 1967., str. 25-26

³⁵ Jović, Vlastimir, „Priča o jevrejskom groblju“, Zenica koje vise nema : reporterske skice iz stare Zenice. Zenica : Forum građana Zenice, 1998., str.72

U sadašnjem dispozicionom rješenju, objekat u prizemlju ima ulaznu partiju sa kancelarijom, kotlovnicom i izložbenom salom, kroz koju se preko zavojitog stepeništa stiže na galerijsku etažu, na kojoj su smješteni depo (dimenzija 8,90 x 14,30 m) i kancelarija (površine cca 22,30 m²).

Glavni ulaz u objekat je u središnjoj osovini objekta na zapadnoj strani. Kroz dvokrilna drvena vrata (dimenzija cca 1,30 x 2,75 m) ulazi se u hodnik dimenzija cca 1,67 x 4,40 m. Iz hodnika se ulazi u kancelariju cca 3,42 x 2,95 m, pozicioniranu južno od hodnika. Sjeverno od ulaznog hodnika je uska prostorija (dimenzija cca 1,58 x 3,42 m) u kojoj je smještena kotlovnica za grijanje.

U originalnom dispozicionom rješenju, ulazni vestibul u hram je bio znatno većih dimenzija (cca 4,13 x 2,95 m), prostora za kotlovnicu nije bilo, a kancelarija je bila znatno manjih dimenzija (cca 1,95 x 2,95 m).

Iz ulaznog hodnika se ulazi u izložbenu salu (unutrašnjih gabarita cca 8,90 x 12,80 m). U podužnoj osovini sale postavljena su dva stuba dimenzija cca 20 x 25 cm. Stubovi su postavljeni na međurazmaku od cca 4,88 m, a od istočnog zida sale su odmaknuti cca 5,05 m, odnosno od zapadnog zida sale cca 2,37 m. Preko stubova, u pravcu uzdužne osovine, postavljena je greda podvlaka. Evidentno je da greda i stubovi čine konstruktivni sklop koji je naknadno sagrađen (u intervencijama iz 70-ih godina 20. vijeka) radi poduhvatanja novosagrađene horizontalne stropne konstrukcije kojim se, nekada jedinstveni, prostor naosa hrama po visini podijelio u dvije etaže. Isto tako i na stubovima i na gredi podvlaki, vidljive su obloge od rigipsa (tj. „maske“ dimenzija cca 86 x 195 cm) koje su obojene bijelom bojom, što upućuje na mogući zaključak da su stubovi i grede izvedeni od profiliranih čeličnih profila.

U poprečnom smislu, u osovini odmaknutoj za cca 2,37 m od zapadnog zida sale, postavljena su dva stuba od livenog željeza (kružnog presjeka, Ø=12 cm, visine cca 3,25m), na međurazmaku od cca 5,50 m. *Originalno, u ovoj osovini postojala su četiri ovakva stuba, koja su bila postavljena na međurazmacima od cca 1,78 m.*

Sjeverno od kotlovnice je prostor sa zavojitim stepeništem (unutrašnjih gabarita cca 2,19 x 3,50 m), kojem se pristupa iz izložbene sale, preko tri stepenika. Stepenište je zavojito (dimenzije stepenika su 21 x 18cm). *U originalnom dispozicionom rješenju, sjeverno od glavnog ulaza, u zidu glavne fasade, postojao je ulaz za žene, kojim se direktno, preko zavojitog stepeništa, pristupalo galeriji Sinagoge (galerija je imla dimenzije cca 2,37 x 8,90 m). Iz stepenišnog prostora, superponirano vestibulu u prizemlju, vrata su vodila u prostoriju (dimenzija cca 4,13 x 2,95), koja je najvjerovatnije služila za potrebe izvođenja vjerske nastave, a sa galerije se pristupalo garderobi (cca 1,95 x 2,95m), koja je bila superponirana kancelariji prizemlja.*

Zidovi su rađeni od opeke i njihova debljina iznosi 65 cm. Svijetla visina prizemne etaže iznosi cca 4,20 m, a spratne etaže: 3,17 m (kancelarija), odnosno 2,37 m (depo). Objekat Sinagoge je u cjelini omalterisan produžno-cementnim malterom. Sve dekoracije na fasadi su također bile izvedene u malteru. Jedino je vijenac kojim se ukrašava završetak krovne konstrukcije urađen od drveta. Visina objekta, do krovnog vijenca, iznosi cca 7,80 m, a mjereno do sljemena krova cca 9,95 m.

Krovna konstrukcija krova je dvovodna, krovni vezači - nosači su izvedeni u formi dvostruke uspravne vješaljke i postavljeni u poprečnom pravcu. *U originalnim*

crtežima (poprečnom i podužnom presjeku) nije naznačeno³⁶, kakve su bile krovna i plafonska konstrukcija i njihova konstruktivna veza. Tehnički promišljajući, a imajući u vidu oblik konture podgleda i profilacije plafona Sinagoge u enterijeru, jedino smisljeno rješenje je bilo izvesti obješenu potkonstrukciju plafona sa remenatama i daščanom oplatom kao nosiocem maltera.

Objekat Sinagoge u Zenici, koji stilski pripada periodu historicizma, odnosno eklektičkog izraza, je projektovan i izgrađen u pseudomaurskom slogu, odnosno u mudejar stilu.³⁷

Postoje različita tumačenja historičara umjetnosti i arhitekture o upotrebi eklektičke arhitekture, a posebno pseudomaurskog sloga u Bosni i Hercegovini. Objašnjenje te pojave sadržano je zapravo u slijedu i praćenju kretanja u evropskoj arhitekturi kraja 18. i 19. vijeka, koje karakterizira eklektizam, odnosno pojava neo i pseudo stilova.

“Čini se prihvatljivo mišljenje dr. Eleonore Künzl, koje navodi Vedrana Gotovac u svom radu o sinagogama u Bosni i Hercegovini, da porijeklo maurskog stila u jevrejskoj umjetnosti – posebno u arhitekturi – ne treba vezati za reminiscencije na „zlatno doba“ jevrejske prošlosti u Španiji. *Od presudne važnosti je bilo jačanje duhovne, nacionalne i socijalne emancipacije Jevreja koji nastoje što aktivnije učestvovati u životu nejevrejske okoline... budući da sada Jevreji slobodno ističu svoje orijentalno porijeklo (a i okolina ih smatra orijentalnim neevropskim narodom), grade svoje bogomolje nerijetko monumentalne i bogato dekorisane u egipatskom, maurskom ili kojem drugom istočnom stilu.*³⁸

Pseudomaurski slog na zeničkoj Sinagogi najuočljiviji je na reljefnim ornamentima fasada, prozorskim otvorima, formi lukova i alternaciji obojenih horizontalnih traka na fasadama.

Ulazna partija objekta, na glavnoj, zapadnoj fasadi objekta je naglašena rizalitom sa atikom. *Na jednoj fotografiji³⁹ je zabilježeno da je atika imala polukružni završetak.* Rizalit (širine 503 cm, visine cca 10,28 m) je izbačen cca 90 cm vani, u odnosu na ravan fasade. Atika završava profiliranim vijencem sa krunom koja ima nazupčane završetke. U središnjem dijelu krune su postavljene dvije bijele kamene ploče sa s Deset Božjih zapovijedi.

Ispod vijenca su stalaktitne dekoracije ispod kojih se nalazi natpis na hebrejskom jeziku. Jevrejska općina u Sarajevu je dostavila tumačenje prevoda hebrejskog natpisa postavljenog uatici na ulaznoj fasadi. Tumačenje napisa je dao rabin Eliezer Papo. Radi se o stihu 20 iz Psalma 118:

בו יבֹּאוּ צִדִּיקִים לַיהוָה הַשְּׁעַר הַזֶּה
„Ovo su vrata Gospodnja, na koja ulaze pravednici”

Središte rizalita je naglašeno nišom sa ulaznim vratima iznad koje su suuperponirana dva prozora sa završetkom u vidu luka.

³⁶ Naime, projektant u crtežima koji su dostupni i pobrojani u dijelu „Tehnička dokumentacija“, nije razrađivao krovne konstrukcije, plafonske konstrukcije i njihove međusobne veze i ti dijelovi u crtežu su „išrafirani“ i prikazani samo u linijama „konture“ (op. E. Softić).

³⁷ Riječ je o perifernoj i prilično zakasneloj pojavi stila u izgradnji sinagoga, pojavi raširenoj u centralnoj i zapadnoj Evropi već u 18. i 19. vijeku. (Gotovac, 1987., str. 28)

³⁸ Krzović, 2004., str. 155

³⁹ Fotografija se nalazi u knjizi: Gotovac, Vedrana, *Sinagoge u Bosni i Hercegovini*, katalog izložbe Sarajevo, 1987., str.47 (op. E. Softić)

Raspored otvora na sjevernoj i južnoj fasadi objekta je potpuno simetričan i njihove dimenzije, kao i osovinski razmak između njih (1,60 m) je identičan. Tako je na sjevernoj fasadi postavljeno šest prozora na spratu sa završetkom u vidu zašiljenog luka i pet pravougaonih prozora u prizemlju. Na južnoj fasadi na spratu je postavljeno šest pravougaonih prozora sa završetkom u vidu luka i šest pravougaonih prozora u prizemlju. Dimenzije prozora su 90x 1,85 m.

Ritam prozorskih osovina je gust, fasade su bez horizontalnih vijenaca, a prozori prizemlja i sprata su postavljeni u plitke niše i dekoracijama povezani u vertikalna polja.

Lijevo od ulaznih vrata u Sinagogu, u zoni prizemlja, postavljene su dvije ploče sa natpisima.

Na crnoj kamenoj ploči, dimenzija cca 65x50 cm, uklesan je tekst:
„U ZNAK TRAJNE USPOMENE NA
185 JEVREJA - ZENIČANA
POGINULIH U LOGORIMA SMRTI
I N O B-i, OD 1941. - 1945.
GODINE OVU SPOMEN PLOČU
PODIŽU GRAĐANI GRADA ZENICE.
ZENICA 12. IV. 1967. GOD.“

Ispod kamene spomen ploče, postavljena je info-ploča, dimenzija cca 35x25 cm, sa sljedećim tekstom:

SINAGOGA
IZGRAĐENA U PSEUDOMAURSKOM STILU 1903. GOD.
DO 1941. GOD. ZGRADA JE BILA U FUNKCIJI VJERSKOG OBJEKTA
OD 1968. GOD. JE ZGRADA MUZEJA ZENICE

3. Dosadašnja zakonska zaštita

Zavod za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta je Komisiji dostavio obavještenje⁴⁰ da je Sinagoga u Zenici (Muzej grada Zenice) bila evidentirana od strane Zavoda za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa BiH.

Odlukom o provođenju urbanističkog plana grada Zenice od 30.07.1985. godine, Sinagoga je uvrštena u spomenike graditeljskog naslijeđa.⁴¹

4. Istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi

Upoređujući crteže osnova Sinagoge iz austrougarskog perioda⁴², sa postojećim stanjem objekta, mogu se uočiti promjene u dispoziciji objekta, u izgledu

⁴⁰ Akt Zavoda za zaštitu spomenika pri Federalnom ministarstvu kulture i sporta br. 07-40-4-5357-1/12 od 02.10.2012.

⁴¹ Podaci iz peticije Muzeja grada Zenice Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika za proglašenje Sinagoge u Zenici nacionalnim spomenikom BiH (Akt od 11. juna 2012. godine, br. protokola 455/12).

⁴² Preuzetih iz rada: Husremović, Mia, *Sinagoga u Zenici, Intervencije u ambijentalnim cjelinama*, studentski rad, Arhitektonski fakultet u Sarajevu, 2011/2012

enterijera, kao i mobilijarskoj opremi objekta, dok su najmanje promjene izvršene u eksterijeru objekta.

Dio tih izmjena je naveden, i *kurzivom* naznačen, u dijelu testa odluke „2. Opis spomenika“.

Treba istaći da je najviše promjena uočljivo u dijelu naosa Sinagoge. Prvobitno, prostor naosa je, po visini, bio jedinstven. Visina naosa, od poda do najviše tačke plafona je iznosila cca 7,00 m. U središnjoj osovini istočnog zida je bio *galut* unutar kojeg se nalazila *plitka niša* u kojoj se nalazila *sveta škrinja (aron hakodeš* ⁴³). Počev od 17. vijeka, iznad arona stoje dvije zavjetne ploče sa *dekalogom* i hebrejski natpis: „Znaj ispred koga stojiš“.⁴⁴ U središnjem dijelu naosa, nalazila se *bima*⁴⁵, uzdignuti podijum sa kojeg se čita *Tora*. Prema uputama iz starih jevrejskih pisanih izvora, *bima* je trebala biti postavljena u centru hrama, a u 19. vijeku, pod hrišćanskim utjecajem, *bima* (tj. tiva) se sve više primiče *aronu*, koji sve više dominira prostorom.⁴⁶ Na tlocrtu prizemlja zeničke Sinagoge *tiva* je blago pomaknuta u pravcu *aronu*.

Sjedišta za vjernike se, prema sefardskoj tradiciji, postavljaju oko *tive* (što je bio slučaj kod zeničke Sinagoge, kod koje su sjedišta bila postavljena uz zapadni, sjeverni i južni zid naosa), dok se prema aškenaskoj tradiciji postavljaju u paralelnim redovima okrenutim prema *aronu*.

Na galeriji za žene, klupe su bile poredane u nizu okrenutom prema *aronu*, što je bilo uslovljeno samim položajem, kao i dubinom galerije.⁴⁷

Na fotografijama glavne fasade ulazne fasade Sinagoge, snimljenim prije 1914. godine, iznad atike središnjeg rizalita, oslonjen na krov, bio je postavljen sat kružnog oblika, što je jedinstven slučaj za sinagoge u BiH.

5. Sadašnje stanje dobra

Preinake izvršene na objektu u 70-im godinama 20. vijeka, su proizašle iz promjena funkcije objekta. Pri tome, nije se sačuvala originalna dispozicija objekta, jer je očito želja za povećanjem korisne površine prostora prevagnula, što se očitovalo i u unutrašnjem izgledu objekta. Zbog nedostatka detaljnije i čitljivije tehničke dokumentacije, kako one originalne iz austrougarskog perioda, tako i one vezane za kasnije intervencije na objektu, teško je procijeniti da li su ove promjene reverzibilnog karaktera ili nisu.

Objekat nije pretrpio neka velika oštećenja u toku ratnih dejstava (1992. - 1995.).

Prilikom intervencija na objektu iz 2010. godine, došlo je do odstupanja od originalnog kolorističkog tretmana fasada objekta, a tom prilikom je sendvič-panelima, sa završnom obradom rigips pločama, izvršeno zatvaranje prozorskih otvora u izložbenoj sali, što je, oboje, reverzibilnog karaktera.

U ostalom pogledu, objekat se nalazi u solidnom tehničkom stanju.

⁴³ Sefardi su je nazivali i *lekhal*, a bosanski Sefardi i *ehal*, ili *leha*, ili *lahala*. (Gotovac, Vedrana, *Sinagoge u Bosni i Hercegovini*, katalog izložbe Sarajevo, 1987., str.13)

⁴⁴ Gotovac, Vedrana, *Sinagoge u Bosni i Hercegovini*, katalog izložbe Sarajevo, 1987., str.13

⁴⁵ Bosanski Sefardi *bimu* su nazivali i *teva*, odnosno *tiva*. (Gotovac, Vedrana, *Sinagoge u Bosni i Hercegovini*, katalog izložbe Sarajevo, 1987., str.13)

⁴⁶ Gotovac, Vedrana, *Sinagoge u Bosni i Hercegovini*, katalog izložbe Sarajevo, 1987., str.13

⁴⁷ (op. E. Softić)

III – ZAKLJUČAK

Primjenjujući Kriterije za donošenje odluke o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom ("Službeni glasnik BiH", br. 33/02 i 15/03), Komisija je donijela odluku kao u dispozitivu. Odluka je zasnovana na sljedećim kriterijima:

- A. Vremensko određenje**
(dobra nastala od prahistorije do 1960. godine)
- B. Historijska vrijednost**
(veza građevine, cjeline ili područja sa historijskom ličnošću ili značajnim događajem u historiji)
- C. Umjetnička i estetska vrijednost**
 - i. Kvalitet obrade,
 - ii. Kvalitet materijala,
 - iii. Proporcije,
 - iv. Vrijednost detalja,
 - v. Vrijednost konstrukcije.
- D. Čitljivost (dokumentarna, naučna, obrazovna vrijednost)**
 - i. Materijalno svjedočanstvo o manje poznatim historijskim razdobljima,
 - ii. Svjedočanstvo o historijskim mijenama,
- E. Svjedočanstvo o tipičnom načinu života u određenom razdoblju.**
- F. Simbolička vrijednost**
 - i. Ontološka vrijednost,
 - ii. Sakralna vrijednost,
 - iii. Tradicionalna vrijednost,
 - iv. Vežanost za rituale ili obrede,
 - v. Značaj za identitet skupine ljudi.
- G. Ambijentalna vrijednost**
 - i. Značenje u strukturi i slici grada,
- H. Izvornost**
 - i. Položaj i smještaj u prostoru,
 - ii. Duh i osjećanja,
 - iii. Drugi unutarnji i vanjski elementi.

Sastavni dio ove odluke su:

- **Imovinsko-vlasnička dokumentacija**
- Kopija katastarskog plana za k.č. br. 793, k.o. Zenica II. Kopiju katastarskog plana je 28.03.2005. godine izdala Općinska uprava za imovinsko-pravne, geodetske poslove i katastar nekretnina Općine Zenica.
- Naknadno je dostavljena Kopija katastarskog plana za k.č. br. 793, k.o. Zenica II, koju je 22.01.2013. godine izdala Općinska uprava za imovinsko-pravne, geodetske poslove i katastar nekretnina Općine Zenica.

- Zemljišnoknjižni uložak br. 2386, za parcelu br. 3/221, k.o. SP Zenica, izdat od strane Zemljišnoknjižne kancelarije Općinskog suda u Zenici, od 22.01.2013. godine
- Uvjerenje o identifikaciji parcela br. 793, k.o. Zenica II (po novom premjeru) i parcele br. 3/221, k.o. Zenica (po novom premjeru), izdato od Općinske uprave za imovinsko-pravne, geodetske poslove i katastar nekretnina Općine Zenica, pod brojem 12-30-2/63/13, od 22.01.2013. godine.

- **Dokumentacija o prethodnoj zaštiti dobra**

- Dopis Zavoda za zaštitu spomenika pri Federalnom ministarstvu kulture i sporta br. 07-40-4-5357-1/12 od 02.10.2012.

- **Fotodokumentacija:**
 - fotografije postojećeg stanja *Historijski spomenik zgrada nekadašnje Sinagoge u Zenici*, snimljene su 14. 01.2013. godine; fotografirao: arh. Emir Softić (fotografirano digitalnim fotoaparatom Canon EOS 1000D)
 - kopije fotografija nekadašnjeg izgleda Sinagoge (godine fotografiranja: 1906., 1912., 1967. i 1970.),

- **Tehnička dokumentacija:**
 - kopija crteža sadašnjeg stanja, Autor: dipl.ing.arh. Mirsada Arslani, (napomena: crteži su iz 2008):
 - Situacija,
 - Osnova prizemlja
 - Osnova sprata,
 - Osnova krova,
 - Osnova krova-krovne vode,
 - Podužni presjek,
 - Poprečni presjek,
 - Glavna-ulazna fasada,
 - Fasada prema trgu-bočna,
 - Bočna fasada,
 - Stražnja fasada.
 - Kopija originalnih austrougarskih crteža, datiranih u Travniku maja 1904. godine:
 - Osnova Temelja
 - Osnova prizemlja
 - Osnova galerije
 - Podužni presjek
 - Poprečni presjek
 - Ulazna fasada.

Korištena literatura

U toku vođenja postupka proglašenja **Historijskog spomenika – zgrada nekadašnje Sinagoge u Zenici** nacionalnim spomenikom BiH, korištena je sljedeća literatura:

1957. Hrelja, Kemal, *Zenica i njena okolina*, Sarajevo, 1957
1966. Levy, Moritz, *Sefardi u Bosni i Hercegovini*, Bosanska biblioteka, Sarajevo, 1966. (knjiga napisana na njemačkom jeziku „*Die Sephardim in Bosnien*“, prvi put je objavljena 1911.)
1966. Spomenica 400 godina od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu, NP „Oslobođenje“, Sarajevo, 1966.
1966. Konforti, Josef, *Jevreji u unutrašnjosti Bosne i Hercegovine*, Spomenica 400 godina od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu, NP „Oslobođenje“, Sarajevo, 1966., str. 131-140
1966. Stajić, Aleksandar i Papo Jakov, *Ubistva i drugi zločini izvršeni nad Jevrejima u Bosni i Hercegovini u toku neprijateljske okupacije*, Spomenica 400 godina od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu, 1966
1967. Svečano otvaranje muzejske zbirke grada Zenice u restauriranoj zgradi Sinagoge, Jevrejski pregled, God. XVIII, br. 3-4, Beograd, mart - april 1967.
1968. Bjeletović, Miloš, *Zenica i njena okolina : ekonomskogeografska studija - (Djela Naučnog društva NR Bosne i Hercegovine; 31. Djela Odjeljenja društvenih nauka; 18)*, Sarajevo, 1968.
1987. Gotovac, Vedrana, *Sinagoge u Bosni i Hercegovini*, katalog izložbe Sarajevo, 1987.
1987. Pinto, Avram, *Jevreji Sarajeva i Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1987
1995. Sućeska, Avdo, *Položaj Jevreja u Bosni i Hercegovini za vrijeme Osmanlija*, Sefarad '92 : zbornik radova, Sarajevo : Institut za istoriju, 1995, str. 33-46
1995. Zlatar, Behija, *Dolazak Jevreja u Sarajevu*, Sefarad '92 : zbornik radova, Sarajevo : Institut za istoriju, 1995, str. 57-64
1998. Jović, Vlastimir, *Zenica koje više nema: reporterske skice iz stare Zenice*. Zenica : Forum gradjana Zenice, 1998
2004. Krzović, Ibrahim, *Arhitektura secesije u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo Publishing, Sarajevo, 2004.
2004. Čerešnješ, Ivan, *Jews of Bosnia and Herzegovina, A short overview*, Jerusalem, 2004 g.
2011. Husremović, Mia, *Sinagoga u Zenici, Intervencije u ambijentalnim cjelinama*, studentski rad, Arhitektonski fakultet u Sarajevu, 2011/2012

Dokumentacija dostavljena od strane Muzeja grada Zenice

Podaci iz korespondencije arhitekta Emira Softića (koji je pripremao prijedlog Odluke o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom BiH) sa Ivanom Čerešnješom, arhitektom i nekadašnjim predsjednikom Jevrejske općine u Sarajevu (Jerusalem, Izrael)

Nosilac istraživanja i izrade Prijedloga odluke:
Emir Softić, diplomirani inženjer arhitekture,

*saradnik za spomenike graditeljskog naslijeđa
u Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika*